

Iulian Mihai L. CONSTANTINESCU

Iulian Mihai L. CONSTANTINESCU

**DICTIONAR
DE TERMENI JURIDICO-CANONICI
PENTRU UZUL STUDENȚILOR
TEOLOGI**

VOL. II

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2020**

Referenți științifici:

Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Rus (Universitatea *Aurel Vlaicu* din Arad)

Arhid. Prof. Univ. Dr. Georgică Grigoriță (Universitatea din București)

Pr. Conf. Univ. Dr. Irimie Marga (Universitatea *Lucian Blaga* din Sibiu)

Copyright © 2020 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CONSTANTINESCU, IULIAN MIHAI

Dicționar de termeni juridico-canonici pentru uzul studenților teologi / Iulian Mihai Constantinescu. - Craiova : Universitaria, 2020

2 vol.

ISBN 978-606-14-1694-3

Vol. 2. - 2020. - Conține bibliografie. - ISBN 978-606-14-1696-7

34

2

© 2020 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

*Dedic acest dicționar
studenților mei,*

*care au manifestat de-a lungul timpului setea permanentă de a
cunoaște izvorul neseecat al Dreptului Bisericii și de a explora terenul
dificil al legislației și al doctrinei canonice ortodoxe*

DESPRE AUTOR:

Iulian Mihai L. Constantinescu este lector universitar doctor în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității din Craiova, disciplina Drept canonic (2001-prezent). A absolvit: Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din Craiova (2001); Facultatea de Drept și Științe Administrative a Universității din Craiova (Specializarea Drept, 2010); Studii aprofundate de teologie în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă din Craiova, secția „Doctrină și cultură” (2001-2002); Cursurile de masterat în Teologie (2002-2004), bursier la Institut d’Études Supérieures en Théologie Orthodoxe – Chambésy/Genève (Elveția); Bursier al Universității din Fribourg (Elveția), Facultatea de Teologie Romano-Catolică, specialitatea *Drept canonic* (2004-2005); Doctor în Teologie ortodoxă, în 2007 (Ordinul M.E.C.T. nr. 4887/2008, Distincția “*Magna cum laude*”), specialitatea *Drept canonic*, în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu; Cursurile de masterat în *Drept public* la Facultatea de Drept, Științe administrative și Sociologie a Universității *Ovidius* din Constanța, Departamentul Drept. Este membru în numeroase societăți naționale și internaționale de specialitate, din 2017 fiind membru consilier în board-ul *Society for the Law of the Eastern Churches (Viena)*. A publicat cărți de specialitate, studii, articole, traduceri, recenzii, atât în reviste prestigioase din țară, cât și din străinătate, participând la numeroase manifestări științifice de Drept canonic. Printre ultimele publicații: „La Tradition canonique orthodoxe et l’application du principe hiérarchique dans la vie pratique ecclésiastique”, în vol. Simpozionului Internațional *Tradiția Canonică și Misiunea Bisericii*, organizat la Bruxelles (2015), Editori Patriciu Vlaicu și Răzvan Perșa, Presa Universitară Clujeană, 2018, pp. 29-48; „Les limites légales de la compétence ecclésiastique dans le cadre de l’enseignement étatique théologique orthodoxe en Roumanie. Economie et légalité”, în rev. *Kanon XXIV*, Ed. Roman Kovar Hennef, 2016 (lucrările Simpozionului internațional *Oikonomia, Dispensatio and Aequitas in the life of the Church*, cel de-al XXII-lea Congres Internațional al *Society for the Law of the Eastern*

Churches-Wien, Salonic, 10-15 sept. 2015), pp. 370-388; „De la Întrunirile pregătitoare la documentul oficial „Sfânta Taină a Cununii și impedimentele la aceasta” al Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe. O evaluare juridico-canonică”, în vol. Simpozionului internațional Sfântul și Marele Sinod. Eveniment eshatologic sau normalitate canonică?, Cluj Napoca, 26-28 aprilie 2017, editori Patriciu Vlaicu și Răzvan Perșa, Presa Universitară Clujeană, 2018, pp. 258-302.

BREVIERI de reviste teologice

AUC – Analele Universității din Craiova, seria Teologie;

BOR – Biserica Ortodoxă Română, București;

ETL – Ephemeres Theologicae Lovanienses, Louvain;

GB – Glasul Bisericii, București;

MA – Mitropolia Ardealului, Sibiu;

MB – Mitropolia Banatului, Timișoara;

MMS – Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași;

MO – Mitropolia Olteniei, Craiova;

NRT – Nouvelle Revue Théologique, Bruxelles;

O – Ortodoxia, București;

RDC – Revue de Droit Canonique, Strasbourg;

SMIM – Studii și materiale de istorie medie, București;

ST – Studii Teologice, București;

TR – Telegraful Român, Sibiu.

OTĂ INTRODUCIVĂ

Lucrarea de față este parte a unui proiect mai amplu, numit *Dicționar de termeni juridico-canonici pentru uzul studenților teologi*, în 7 volume, în care se vor trata toți termenii juridico-canonici uzuali (de la A la Z, în ordine alfabetică), în scopul utilizării ca un ghid practic de către studenții teologi și nu numai. Termenii canonici și juridici tratați în cadrul acestui dicționar sunt folosiți frecvent în terminologia de specialitate a Dreptului canonic și de aceea este utilă o explicare și interpretare a acestora, pornind de la etimologie, încadrarea lor în contextul larg al folosirii în iconomia Dreptului canonic și sublinierea fundamentelor lor canonice și juridice.

Explicarea terminologiei specifice Dreptului canonic și dezvoltarea pe baze juridico-canonice a conținutului terminologic se fundamentează pe experiența dobândită pe tărâmul explorării legislației canonice și a doctrinei juridico-canonice, dar și pe cercetările noastre anterioare pe diferite teme de interes privind disciplina Drept canonic.

Ne-am propus în acest volum să tratăm o parte a termenilor juridico-canonici uzuali pentru Disciplina Drept canonic, mai precis termenii de la *ctitor* la *episcop* (24 de termeni), urmând ca într-o ediție viitoare, adăugită, să cuprindem în volumul II toți termenii de la literele C, D și E. Pentru studenții teologi, începând cu anul III de studii și apoi, în anul IV, se impune o cunoaștere aprofundată a terminologiei cu care operează frecvent Dreptul canonic al Bisericii, pentru a înțelege nu numai folosirea lor corectă, dar și principiile canonice de organizare și funcționare a vieții Bisericii, precum și conținutul și interpretarea corectă, pe baza principiilor de interpretare, a textului Sfintelor Canoane cuprinse în Colecția fundamentală de canoane a Bisericii Ortodoxe. Este important ca studenții teologi să utilizeze corect întreaga terminologie specifică Disciplinei Drept canonic, pentru a înțelege și a exercita în deplină

canonicitate atribuțiile oficiului în calitate de viitori clerici. Cunoașterea terminologiei, a legislației și a doctrinei canonice duce și la aplicarea corectă a Sfințelor Canoane în contextul actualelor condiții materiale, adică în noile condiții obiective în care Biserica își desfășoară activitatea, având în permanență în vedere evoluția legislației de stat și mentalitatea societății.

O inițiativă recentă privind alcătuirea unui dicționar de termeni juridico-canonici a aparținut Pr. Prof. Dr. Constantin Rus, fiind implicați profesorii de Drept canonic, însă nu s-a concretizat într-un dicționar aparte, ci termenii de specialitate au fost publicați în prestigiosul *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, coordonat de Pr. Prof. Dr. Ștefan Buchiu și Pr. Prof. Dr. Ioan Tulcan (Ed. Basilica, București, 2019, 990 p.). Pr. Prof. Constantin Rus a coordonat elaborarea și redactarea termenilor de Drept canonic (Notă introductivă, *DTO*, 2019, p. 9). După cum afirma Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, astfel de dicționare de termeni specifici fiecărei discipline teologice sunt „instrumente de studiu, necesare studenților teologi, preoților, reporterilor media și cercetătorilor, împlinesc un rol didactic și unul misionar, venind în întâmpinarea tuturor celor ce doresc să cunoască esențialul credinței, cultului și spiritualității creștine ortodoxe” (Cuvânt înainte, *DTO*, 2019, p. 5).

Considerăm că dicționarul de față este o continuare și o dezvoltare a termenilor specifici Dreptului canonic, unii termeni prezenți în această lucrare neregăsindu-se în *DTO*, 2019, fiind o expunere sistematică și științifică a termenilor juridico-canonici, folosind metoda istoric-expozitivă, la care se adaugă o bibliografie minimală, care să vină în întâmpinarea preocupărilor științifice ale studenților teologi, în primul rând, față de disciplina Drept canonic. În prezentul dicționar, referințele bibliografice sunt inserate în text acolo unde s-a considerat util, bibliografia utilizată regăsindu-se la finalul fiecărui termen. Pentru citarea textelor canoanelor s-a folosit lucrarea profesorului nostru, a regretatului Părinte Arhid. Prof. Dr. Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, Ed. a III-a îmbunătățită, Sibiu, 2005.

Acest dicționar se dorește a fi un ghid practic de orientare a studenților teologi pe tărâmul Dreptului canonic, oferind o coerență în expunerea etimologică, legislativă, doctrinară, istorică și eclesial-liturgică a diferiților termeni și instituții de Drept canonic abordate.

Sperăm ca acest demers să contribuie la sporirea preocupărilor studenților teologi pentru cercetarea terminologiei, a întregii legislații și doctrine canonice a Bisericii noastre, stimulând interesul pentru ceea ce înseamnă cercetare științifică în teologie, la nivel academic, prin astfel de instrumente utile.

AUTORUL

- începând cu termenul *ctitor* -

C**TITOR** - Acest termen provine din grecescul *κτητωρ, ορος*, *ó* - posesor, stăpân (can. 4, 8, 24 IV ec.; 49 Trul.; 12, 13, 14, 17 VII ec.; 1 I-II), prin acesta înțelegându-se orice creștin care, cu învoirea episcopului locului, a zidit cu mijloacele sale o biserică, fie pe proprietatea sa, fie pe a altora, înzestrând-o cu toate cele necesare cultului și întreținerii slujitorilor bisericești. Un astfel de credincios al Bisericii primește așa numitul drept ctitoricesc (*κτητορικόν δίκαιον*), prin care este îndreptățit la administrarea averii unei biserici sau a unui institut cu scop bisericesc, ca excepție în ceea ce privește, în general, administrarea averii bisericești, fără ca acest drept să mai aparțină, așadar, vreunei epitropii.

După încetarea persecuțiilor asupra creștinilor, în timpul lui Constantin cel Mare, religia creștină a fost recunoscută, prin urmare Biserica având o existență legală a primit și dreptul de a poseda bunuri, adică un patrimoniu. În acest context, unii credincioși au construit biserici pe proprietățile lor sau pe alte locuri, înzestrându-le cu tot ceea ce era necesar cultului și pentru întreținerea clerului, astfel de creștini fiind direct interesați în administrarea după cuviință a bunurilor bisericești cu care înzestraseră bisericile sau instituțiile cu scop bisericesc. Pentru aceasta, Biserica a recunoscut pe seama acestor persoane (numite ctitori) anumite drepturi, ca privilegii, pe care le exercitau în dependență față de episcopul locului, cum ar fi administrarea averii bisericești sau numirea clericilor la respectivele biserici. Privilegiile primeau și acei credincioși ai Bisericii care numai

restaurau o biserică și care asigurau toate cele necesare unui demn serviciu divin, precum și personalului bisericesc.

Mai târziu, în timpul împăratului Justinian, prin legislația sa civil-bisericească, respectiv prin Novela 123 (546), toate aceste privilegii au primit formă legală, formând dreptul de ctitor, care nu trebuie să se confunde cu dreptul de patronaj dezvoltat în Biserica Apusului, așa cum găsim pe larg expus în operele erudiților canoniști Μελ. Σακελλαρόπουλος, *Ἐκκλησιαστικόν δίκαιον της ἀνατολικης ὀρθοδόξου ἐκκλησίας*. Ἐν Ἀθήναις, 1898 și Joseph von Zhisman, *Das Stifterrecht in der morgenländischen Kirche*, Wien, 1888.

Astfel, din epoca împăratului Justinian s-a reglementat în mod special dreptul de ctitor, adică toate drepturile și obligațiile ctitoricești, în conformitate cu dreptul canonic al Bisericii, care nu accepta recunoașterea legală a dreptului de proprietate pe seama ctitorilor pentru bisericile și mănăstirile întemeiate ca milostenie și fără să recunoască, după cum afirma mitropolitul canonist Andrei Șaguna, dreptul ctitorului, legiferat de Justinian, de a numi clerici pentru ctitoria sa. Fără a fi acceptat de Biserică, din timpul împăratului Constantin cel Mare se poate vorbi totuși de recunoașterea civilă a unui drept de proprietate al particularilor asupra edificiilor consacrate, după cum susține și canonistul J. Zhisman și se îngăduia acestora să dobândească bunuri sfinte și să construiască pe proprietățile lor, fără donație, biserici și capele. Consecința acestui fapt consta în abuzurile proprietarilor care încercau să se folosească de bunurile bisericești în interes personal, în același timp intervenind în numirea preoților și a stareților. De biserici particulare se pomenește și în legislația din timpul împăraților Valentinian al II-lea și Teodosie I sau în cea a împăraților Honorius și Arcadius, din care reiese că laicii puteau avea drept de proprietate asupra bisericilor și capelelor pe care le și puteau înstrăina. Pentru a pune capăt unor practici necanonice, mai întâi împăratul Anastasie (510) a interzis înstrăinarea bisericilor și a capelelor către eretici, iar mai apoi Justinian a legiferat prin novela 67, în conformitate cu sfintele canoane (can. 31, 34 ap.; 5, 6 Gangra; 4 IV ec.), obligativitatea

celui ce avea să zidească o biserică de a obține binecuvântarea episcopului locului și acceptarea obligației și oferirea de garanții de a întreține biserica și personalul bisericesc, urmând să doneze bisericii bunurile ctitorite.

Așadar, de la împăratul Justinian avem cea mai completă legiferare civilă a dreptului de ctitor, conform tradiției canonice a Bisericii, care nu se confunda cu dreptul de patronaj, străin de ceea ce înseamnă administrarea canonică a averii bisericești. Cei ce nu se conformau și continuau cu săvârșirea Sfintelor Taine, împotriva voii episcopului, în capele și biserici particulare, deci fără binecuvântarea episcopului și fără a se conforma legii, erau pedepsiți cu confiscarea caselor și vânzarea lor în folosul tezaurului public.

Un mijloc de evitare a abuzurilor din partea laicilor care întemeiau și înzestrau biserici a fost actul consacării, fără de care biserica respectivă nu ar fi fost redată cultului divin, iar în cazul în care aceștia nu respectau condițiile canonice impuse de autoritatea competentă bisericească, atunci episcopul interzicea preoților să slujească în astfel de biserici, sub pedeapsa caterisirii (can. 31 VI ec.). Nu numai laicii, dar și clericii și călugării au încălcat prevederile canonice, mai ales din rândurile călugărilor, care au ridicat mănăstiri fără binecuvântarea episcopului, determinând atât autoritatea politică, dar și autoritatea bisericească să dispună că nimeni și nicăieri nu poate să ridice o mănăstire fără învoirea episcopului locului (can. 4 IV ec.; 17 VII ec.).

După epoca de înflorire a dreptului bizantin a împăratului Justinian, în timpul lui Carol cel Mare s-a recunoscut dreptul de proprietate al laicilor asupra bisericilor ctitorite, cu consecințele firești, îngăduindu-se din 794 oamenilor liberi chiar dreptul de a înstrăina locașurile de cult cu condiția de a nu fi schimbată destinația, adică să nu înceteze de a fi folosite pentru cult. Abuzurile create au dus în mod firesc la înlocuirea dreptului real de proprietate într-un drept personal de patronaj.

Cu privire la persoanele fizice, cel mai erudit canonist ortodox, episcopul Nicodim Milaș arată în tratatul său sistematic

numit *Dreptul bisericesc oriental* (trad. după ediția a II-a germană de D. I. Cornilescu și Vasile S. Radu, revăzută de I. Mihălcescu, București, 1915, p. 439): „Acest drept poate să-l câștige orice persoană fizică ce aparține bisericii ortodoxe și se bucură pe deplin de drepturile civile și bisericești, fără deosebire de stare, sex și chemare, cu privire la orice biserică, la oraș sau la țară, cu privire la o mănăstire sau instituție de binefacere, care depinde de autoritatea bisericească”. Dar, în Biserica Ortodoxă, atât persoanele fizice, cât și cele juridice care funcționează legal pot să dobândească acest drept de ctitor de la autoritatea bisericească, mai precis, episcopul competent analizând condițiile mai sus menționate atribuie numai drepturi și obligațiile care vizează exclusiv afacerile externe ale obiectului dreptului ctitoricesc.

Drepturile și obligațiile ctitorului nu afectează în niciun fel drepturile spirituale ale episcopului, care are jurisdicție necondiționată asupra tuturor bisericilor, mănăstirilor și instituțiilor de binefacere cu scop bisericesc de pe teritoriul său canonic (granițele eparhiei sale), toate aceste drepturi și îndatoriri privind clădirea respectivă, mijloacele de întreținere a clădirii și a personalului, precum și raportul cu autoritatea competentă bisericească, trebuind să fie menționate în chip explicit în actul sau documentul de fundație sau de întemeiere (*κλητορικὸν τυπικὸν*), încheiat de ctitor în acord cu episcopul eparhial în a cărui jurisdicție bisericească se află ctitoria sa. Acest document de fundație primește autoritate de lege atunci când este redactat în condițiile legale, având caracter imperativ pentru toate timpurile și pentru toate persoanele, atât pentru ctitor, cât și pentru autoritatea bisericească, fiind păstrat în arhiva eparhială.

Între datoriile ctitorului privind bisericile, mănăstirile sau alte instituții bisericești care fac obiectul dreptului de ctitor, menționăm: 1. datoria de a se îngriji de buna stare a clădirilor, de înzestrarea bisericii cu obiectele de cult necesare, cu veșminte, cărți etc. și întreținerea bisericii și a personalului bisericesc; 2. datoria de a se îngriji de săvârșirea slujbelor la timpul liturgic prescris și de